

.....

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

.....

УДК 340.131(477)

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.1>

Н. В. Атаманова

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВЗАСТОСОВНОЇ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ УКРАЇНА

Проаналізовано наукові погляди й відповідні нормативно-правові акти, завдяки чому розкрито особливості правоохоронної форми правозастосовної діяльності здійснення функцій держави Україна, виявлено головні її властивості. Стало відомо, що здійснення функцій держави відбувається в різних формах, серед яких правові форми посідають доволі чільне місце. Розкрито, що інституції в силу своїх повноважень, визначених чинним законодавством, на тому чи іншому етапі втілення напрямів діяльності держави в життя докладають усіх зусиль з метою надання цьому складному процесу ефективності.

Виявлено, що поруч з іншими правовими формами правоохоронна діяльність виступає в ролі гаранта права, адже саме поняття «правоохоронний» означає насамперед захист, охорону права, закону від неправомірних посягань, що є надзвичайно актуальним з огляду на процеси, які відбуваються в суспільстві.

Розкрито, що забезпечення гармонізації й рівноваги всієї сукупності суперечливих інтересів суспільства має на меті утворення оптимального суспільного порядку в державі, а відтак й ефективного здійснення її функцій. Тож кожне з цих завдань якраз і виконується за допомогою правоохоронної правозастосовної діяльності, що здійснюється державними органами й окремими недержавними організаціями в межах і формах, визначених чинним законодавством і, зокрема, спрямована на охорону законності й правопорядку, захист прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю й іншими правопорушеннями.

З'ясовано, що сучасні процеси державотворення вимагають більш чіткої усебічної регламентації діяльності функціонування правоохоронних інституцій з огляду на компетенцію, в структуру якої входить вирішення юридичних справ й можливість спиратися на застосування державного примусу.

Виявлено, що проблематика правоохоронної правозастосовної діяльності як правової форми здійснення функцій держави доволі складна й багатогранна з огляду на те, що забезпечення й охорона прав і свобод громадян, фізичних і юридичних осіб від протиправних посягань, забезпечення принципу законності, а також охорони встановленого в державі правопорядку є прерогативою у меті держави.

Проаналізовано нормативно-правові акти, які є підґрунтям такої діяльності, а також визначають правовий статус правоохоронних органів. Узагальнено концептуальні підходи щодо розуміння судового правозастосування.

Ключові слова: *правова діяльність, сучасна держава Україна, функції держави, захист, охорона, правозастосовна діяльність, правові форми реалізації функцій сучасної держави Україна.*

Постановка проблеми. Важливу роль у забезпеченні цілісного процесу реалізації функцій сучасної держави Україна відіграє саме правозастосовна форма. Адже вона є різновидом правових форм реалізації функцій сучасної держави Україна. Крім того здійснення функцій держави відбувається в різних формах, серед яких правові форми посідають чільне місце. А інституції в силу свого повноваження, визначеного чинним законодавством, на певному етапі втілення напрямів діяльності держави в життя докладають максимум зусиль з метою надання цьому складному процесу ефективності.

Отже, потреба в усебічному вивченні цієї правової категорії теж обумовлена значним оновленням, гармонізацією законодавства, приведенням його до міжнародних стандартів, зокрема змінами в організації й функціонуванні судової влади, розвитком всіх видів судочинства. Водночас актуальність теми обумовлена й формуванням нігілістичного ставлення суспільства до нормативних актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що становленню й розвитку теорії функцій держави допоміг достоту вагомих науковий доробок таких учених, як Ю. Ничка, В. Гриценко, В. Марчук, О. Корольков, А. Внукова, С. Гусаров, А. Перепелюк, В. Косович, С. Мельничук, Р. Ботвінов, М. Афанасьєва, Я. Берназюк, А. Янчук та інших. Разом із тим поза увагою правової науки залишилися питання правових форм реалізації функцій сучасної держави Україна, що потребують дослідження.

Мета статті – обґрунтування головних концептуальних положень стосовно правових форм реалізації функцій сучасної держави Україна як цілісного процесу.

Виклад основного матеріалу. Стосовно правозастосовної форми реалізації функцій сучасної держави Україна в науково-юридичній літературі висловлюються різні позиції. Так, Ю. Ничка визначає правозастосовну форму як нормативно регламентовану діяльність уповноважених державних органів, їхніх посадових осіб та інших уповноважених суб'єктів з виконання законів і підзаконних нормативних актів методом видання актів застосування права [1, с. 47].

Крім того В. Гриценко до правових форм реалізації функцій держави відносить правозастосовну діяльність – діяльність державних органів з виконання законів і підзаконних нормативних актів методом видання актів застосування права [2, с. 5].

Так, В. Марчук виокремлював правозастосовну форму реалізації державних функцій і розумів її як правозастосовну діяльність органів державної влади, що заснована на нормах права й спрямована на їхнє втілення в життя, державно-владну діяльність повноважних органів і посадових осіб у межах передбачених законом процедур із винесення індивідуальних правових актів, що наділяють учасників суспільних відносин конкретними суб'єктивними правами та обов'язками [3, с. 157].

На думку Я. Берназюк, правозастосовна форма реалізації державних функцій – це діяльність державних органів стосовно виконання законів і підзаконних нормативних актів шляхом видання застосовних актів [4, с. 11].

Також А. Янчук зазначає, що доволі важливою формою здійснення функцій держави в інформаційній сфері є правозастосовна діяльність, спрямована на реалізацію норм права та здійснювана в спеціально установлених формах державно-владна, творчо-організаційна діяльність державних органів щодо прийняття індивідуально-конкретних правових приписів з метою вирішення конкретної справи. В окремих випадках правозастосовну діяльність в інформаційній галузі можуть здійснювати й організації, які не є державними органами [5, с. 116].

М. Афанасьєва називає правозастосування специфічною формою реалізації правоохоронної функції держави, яка існує в межах правореалізації. На її погляд, зміст правозастосування як форми реалізації правоохоронної функції держави полягає в застосуванні головних норм права в процесі ухвалення рішень в конкретних справах [6, с. 29].

Р. Ботвінов однією з форм реалізації функції держави стосовно забезпечення, захисту прав і свобод людини та громадянина називає правозастосовну діяльність, оскільки їхнє забезпечення й захист

мають ґрунтуватися на правових приписах, що насамперед об'єктивуються в правозастосовній діяльності відповідних державних органів. Право, що відіграє роль регулятора суспільних відносин, має теж узгоджуватися з умовами, за яких здійснюється його застосування [7, с. 30].

В загальній теорії права окремі автори до правових форм реалізації функцій держави відносять правозастосовну, під якою розуміють певну сукупність дій зі схвалення індивідуально-правових актів, що виступають засобом застосування правових норм у конкретних життєвих ситуаціях; діяльність компетентних органів і посадових осіб, що полягала у виконанні юридично значущих дій стосовно розгляду й вирішення індивідуальних юридичних справ, наділення одних суб'єктів правами, покладання на інших обов'язків укладання угод тощо, які завершуються прийняттям правозастосовного акта, що має індивідуальний характер (призначення пенсії, притягнення до адміністративної відповідальності тощо); суб'єкти правозастосовної діяльності – державні органи та посадові особи; діяльність компетентних державних органів з виконання законів та підзаконних нормативних правових актів шляхом прийняття правозастосовного акту, від якої залежить не лише ступінь реалізації правових вимог, а й рівень здійснення самих функцій держави [8, с. 68; 14, с. 88].

Важливою властивістю правозастосовної форми реалізації функцій сучасної держави Україна є її зміст – правозастосовна діяльність. Правозастосовна діяльність – це доволі складне правове явище, яке позначається великою кількістю різних термінів, які дуже часто ототожнюються. Тож зважаючи на зазначене й для належного дослідження правозастосовної форми реалізації функцій сучасної держави Україна слід уточнити як поняття, так і ознаки правозастосовної діяльності.

Під правозастосуванням розуміють специфічну форму правореалізації, що пов'язана зі здійсненням владної компетенції, правозастосовну діяльність як послідовне застосування норм права й поетапно вчинювані в межах акту застосування правові дії, а застосування норм права – це

реалізація в повному обсязі норми актом її застосування. Також застосування права виражає всю сутність виду реалізації права, правозастосовна діяльність – його зміст, а правозастосовний процес – форму [8, с. 78].

Крім того значущою для правозастосовної форми реалізації функцій сучасної держави Україна є така ознака правозастосовної діяльності, як змістові видові особливості, що може бути важливим критерієм класифікації.

За видовими особливостями змісту в правозастосовній діяльності можна виокремити такі її різновиди: виконавчо-регулятивна правозастосовна діяльність, правоохоронна, судова й контрольна. Вони мають як пізнавальну, так і практичну значущість. З одного боку, всі вони спрямовані на реалізацію функцій сучасної держави Україна, а з іншого, мають різний зміст діяльності, різний інструментарій і особливі процедури. Хоча загалом усі вони покликані забезпечувати цілісність правозастосовного процесу щодо реалізації функцій сучасної держави Україна.

Також важливою властивістю правозастосовної форми реалізації функцій сучасної держави Україна є її здійснення уповноваженими суб'єктами. В загальній теорії права містяться окремі позиції, за якими застосування права є типовим для суб'єктів публічного права (здійснення влади, управління, правосуддя). Деякі державні органи, приміром суди, існують тільки для правозастосування.

У випадку, коли державний орган передає частину своїх повноважень окремим фізичним особам, вони виступають як його представники. Суб'єкт правозастосування організовує певні суспільні відносини через схвалення індивідуальних формально обов'язкових рішень стосовно персоніфікованих суб'єктів.

Разом із тим для належної класифікації суб'єктів правозастосовної діяльності доволі важливе значення мають їхні повноваження й стосовно реалізації функцій сучасної держави Україна, що фіксуються в джерелах права України.

Відповідно до ст. 106 Конституції України й ч. 4 Положення про порядок

підготовки і внесення проєктів актів Президента України низка рішень Президента України оформляються у формі указів, у тому числі й правозастосовного характеру, та розпоряджень.

Також згідно з Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII (зі змінами, внесеними згідно з Законом від 18 лютого 2020 р.) судам надано повноваження стосовно здійснення правосуддя [9].

Відповідні повноваження щодо здійснення правозастосовної діяльності надаються також Службі безпеки України, Прокуратурі України та іншим. Доволі важливою властивістю правозастосовної форми реалізації функцій сучасної держави Україна є й особливий процедурний порядок, що закріплений у чинних джерелах права. А однією з важливих властивостей правозастосовної форми реалізації функцій сучасної держави Україна є також об'єктивація функцій сучасної держави Україна в правозастосовних актах.

Крім того висловлюється позиція, що саме правозастосовна форма являє собою діяльність з реалізації нормативних приписів методом видання наказів індивідуального правонаділяючого чи правоохоронного характеру, доручень організаційно-розпорядчого характеру, надання спеціальних дозволів (ліцензій) на здійснення певного виду діяльності фізичним і юридичним особам, реєстрації актів, прав, об'єктів тощо.

Також варто звернути увагу й на класифікацію правозастосовних актів. Наприклад, А. Перепелюк виокремлює класифікаційні групи правозастосовних актів за такими ознаками: за формою зовнішнього вираження (письмову, усну, конклюдентну); за юридичною формою (указ, вирок, рішення, наказ); за суб'єктом, що видає акти правозастосування (глава держави, парламент, судовий орган, орган прокуратури, орган місцевого самоврядування); за функціями права (регулятивний, охоронний); відповідно до предмета правового регулювання (кримінально-правовий, адміністративно-правовий і цивільно-правовий акт тощо); згідно з характером приписів (що уповноважує, зобов'язує, забороняє; процесуальний і розпорядчий) [10, с. 57].

В загальній теорії права деякі науковці виокремлюють такі види правозастосовних актів:

- за суб'єктом прийняття (акт органу законодавчої, виконавчої й судової влади, глави держави, органу місцевого самоврядування тощо);

- за формою акту (указ, постанова, розпорядження, наказ, ухвала, подання, вирок, рішення тощо);

- за характером правового впливу (регулятивний й охоронний);

- за юридичним значенням (акт, що містить остаточне рішення в юридичній справі (вирок суду, указ про нагородження), й акт, що забезпечує прийняття головних актів (ухвала суду щодо відкладення розгляду справи));

- за характером юридичних наслідків (акт, що встановлює, змінює, припиняє, констатує, відновлює суб'єктивні права й обов'язки тощо) [10; 11].

С. Гусаров, аналізуючи повноваження самих органів державної влади на базі чинних джерел права, відносив до правозастосовних актів ненормативні акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України й інших центральних органів виконавчої влади. Водночас автор зазначав, що за допомогою ненормативної постанови Верховна Рада України зможе вирішити цілу низку доволі важливих питань внутрішнього організаційного характеру, а саме: затвердження персонального складу, переліку комітетів парламенту тощо. Тобто ненормативні (індивідуальні) постанови Верховної Ради України являють собою акти правозастосування цього органу як результат його правозастосовної діяльності [11].

Крім того індивідуальне значення (правозастосовний характер) має ненормативний указ Президента України, акт Кабінету Міністрів України з оперативних, організаційно-розпорядчих й інших питань, що не мають нормативного характеру, видається у формі розпоряджень. Правозастосовний акт міністерства й інших центральних органів виконавчої влади виступає оперативно-розпорядчим рекомендаційним актом, яким доводяться до відома підприємства, установи й організації рішення вищих

органів, акти, що спрямовані на організацію виконання рішень вищих органів і власних рішень міністерств, інших органів виконавчої влади, органів господарського управління й контролю, такі акти не містять нових правових норм, акти нормативно-технічного характеру (державні стандарти, будівельні норми й правила, тарифно-кваліфікаційні довідники, форми звітності тощо) [11, с. 39–40].

А. Внукова класифікувала індивідуальні правові акти за такими ознаками:

1) за суб'єктами, що займаються правозастосовною діяльністю й уповноважені видавати ці акти (акти органів законодавчої, виконавчої й судової влади, органів місцевого самоврядування, контрольно-наглядових органів, адміністрацій підприємств й установ тощо);

2) за способом організації суспільних відносин, що підлягають регулюванню (регулятивні й охоронні акти);

3) за формою (акти усні (вербальні), письмові (літеральні) і конклюдентні (акти дії) тощо) [12].

Водночас у чинних джерелах права використовуються класифікації за іншими критеріями, насамперед за суб'єктами, уповноваженими на здійснення правозастосовної діяльності, і юридичною формою правозастосовних актів.

Наприклад, у ст. 138 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» визначено, що Верховна Рада України може приймати постанови з конкретних питань з метою здійснення її установчої, організаційної, контрольної та інших функцій, у тому числі ненормативного характеру, та інших актів (резолуцій, декларацій, звернень, заяв тощо) [13].

Висновки і пропозиції. Таким чином, аналіз правозастосовної форми реалізації функцій сучасної держави Україна дав можливість виявити й охарактеризувати такі головні її властивості:

– правозастосовна форма є різновидом правових форм реалізації функцій сучасної держави Україна;

– її змістом є правозастосовна діяльність;

– вона здійснюється уповноваженими на таку діяльність суб'єктами;

– має особливий процедурний порядок;

– спрямована на індивідуалізацію й об'єктивізацію в правозастосовних актах функцій сучасної держави Україна.

Правозастосовна форма реалізації функцій сучасної держави Україна – це діяльність уповноважених суб'єктів, яка спрямована на створення актів застосування права, в яких конкретизуються нормативно-правові приписи стосовно функцій сучасної держави Україна.

Призначенням такої діяльності є створення належних умов для ефективної реалізації функцій сучасної держави Україна. Утім формування цих умов є специфічним для кожного виду правозастосовної діяльності. За видовими особливостями змісту правозастосовної діяльності можна виокремити такі різновиди правозастосовної форми реалізації функцій сучасної держави Україна: виконавчо-регулятивну, правоохоронну, судову й контрольну.

Згідно з результатами цього дослідження варто запропонувати низку правових засобів щодо вдосконалення правозастосовної форми реалізації функцій сучасної держави, а саме: рекомендувати Міністерству юстиції України створити цілісну програму навчання осіб, які здійснюють правотворчу діяльність, а також розробити кваліфікаційні вимоги до таких осіб; закріпити порядок формування й застосування інтерпретаційно-правових позицій Конституційного Суду України, зокрема тих, що були розвинуті або ж конкретизовані, змінені в наступних актах Суду; активізувати наукові дослідження з цієї проблематики з метою формування сталої теорії правових форм реалізації функцій сучасної держави, поняттєво-категоріального апарату, який відповідає сучасним реаліям.

Список використаної літератури:

1. Ничка Ю. Підзаконна правотворчість: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2015. Випуск 61. С. 45–49.
2. Гриценко В. Проблеми формування та функціонування правоохоронної системи України. *Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Право»*. 2017. Вип. 2. С. 4–7.

3. Марчук В. М., Корольков О. В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ, 2012. 415 с.
4. Берназюк Я. О. Розмежування актів суб'єктів владних повноважень в аспекті їх основного поділу на нормативні та ненормативні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. № 3. 2015. С. 5–15.
5. Янчук А. Науково-нормативні підходи до визначення поняття «правоохоронні органи» в умовах їх реформування. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 2. 2016. С. 110–120.
6. Афанасьєва М. Правовий моніторинг в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 26–31.
7. Ботвінов Р. Г. Правоохоронна функція держави: сутність та форми реалізації. *Публічне управління: теорія та практика*. 2016. Вип. 1. С. 27–35.
8. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 488 с.
9. Про судоустрій і статус суддів : Закон України зі змінами, внесеними згідно з Законом від 18 лютого 2020 р. 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 06.03.2020).
10. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 224 с.
11. Гусаров С. М. Правозастосування в сфері законодавчої та нормотворчої діяльності. *Право.ua*. № 3. 2015. С. 35–42.
12. Внукова А. Індивідуальний правовий акт. URL: https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/indyvidualnyy_pravovyy_akt (дата звернення: 05.03.2020).
13. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України зі змінами, внесеними згідно з Законом від 04 лютого 2020 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 06.03.2020).
14. Мельничук С. М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави Україна: загальнотеоретична характеристика : монографія. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2018. 346 с.

Atamanova N. Features of the lawful form of implementation of the functions of the modern state of Ukraine

Analyzing the scientific points of view and the corresponding normative legal acts, the peculiarities of the law enforcement form of law enforcement activity of exercising the functions of the state of Ukraine are revealed, its main properties are revealed. It became known that the implementation of the functions of the state comes in various forms, among which legal forms occupy a fairly prominent place. It is revealed that the institutions, by virtue of their powers defined by the current legislation, are making every effort to give this complex process of efficiency at one or another stage of implementation of the directions of activity of the state life.

They found that, among other legal forms, law enforcement activities act as a guarantor of law, because the very concept of "law enforcement" means first of all protection, protection of law, law against unlawful encroachment, which is extremely relevant in view of the processes that take place in society.

They learned that ensuring the harmonization and equilibrium of the whole set of conflicting interests of society is aimed at creating an optimal social order in the state, and therefore the effective exercise of its functions. Therefore, each of these tasks is just accomplished through law enforcement enforcement activities carried out by state bodies and individual non-governmental organizations, within the limits and forms defined by the current legislation, and in particular aimed at protection of law and order, protection of human rights and freedoms, fight against crime and other offenses.

It is understood that modern processes of state formation require clearer comprehensive regulation of the functioning of law enforcement institutions, in view of the competence, which structure includes the resolution of legal cases and the ability to rely on the use of state coercion.

They found that the problems of law enforcement activities as a legal form of the state's functions are quite complex and multifaceted, given that the protection and protection of the rights and freedoms of citizens, individuals and legal entities from unlawful encroachments,

the principle of legality, and the protection of the rule of law in the state is the prerogative of the state.

The normative legal acts that underlie this activity are analyzed, as well as determine the legal status of law enforcement agencies. Conceptual approaches to understanding judicial enforcement are summarized.

Key words: *legal activity, modern state of Ukraine, functions of the state, protection, guard, law enforcement activity, legal forms of realization of functions of the modern state of Ukraine.*